

KÁROLYI BÁLINT

EGY NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KÖZNEMES MOHÁCS ÉVSZÁZADÁNAK FORGATAGÁBAN¹

ZICHY RAFAEL ÉS A ZICHY CSALÁD A 16. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

Az 1526 augusztusában lezajlott mohácsi csatát szokás korszakhatárnak jelölni. A középkori Magyar Királyság bukását hozó csatáról és következményeiről több tudományos igényű, illetve ismeretterjesztő munka született. Az utóbbi időszakban pedig az újabb régészeti felfedezéseknek köszönhetően ismét lendületet kaptak a csatával kapcsolatos kutatások.² Jól ismert, hogy 1526 után előbb Szapolyai János majd Habsburg Ferdinánd megkoronázása komoly feszültséget, majd polgárháborút eredményezett, aminek a legnagyobb nyertese egyértelműen az Oszmán Birodalom lett. A török előretörés következtében egy viszonylag jelentős mozgás indult meg az ország belső területeiről északi, nyugati és keleti irányba.³ A 16. századi belső migráció főiránya a délnyugat-dunántúli nemesség számára a biztonságosabbnak vélt Zala és Vas vármegyék, illetve még északabbra Sopron, Győr, Moson és Pozsony vármegyék felé irányult.⁴ Természetesen az

- 1 A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” projektre leadott pályázat keretében végzett kutatások eredményeit közli.
- 2 Mohácsról a teljesség igénye nélkül: *Perjés Géza*: Mohács. Bp., 1969. 465 p.; *Szakály Ferenc*: A mohácsi csata, Bp., 1977. 141 p. (Sorsdöntő történelmi napok; 2.); Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. Rúzsás Lajos, Szakály Ferenc. Bp., 1986. 369 p.; Mohács emlékezete. A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források. A csatahely régészeti feltárásának eredményei. Szerk. Kiss Károly et al. Bp., 1987. 283 p.; Újabbban: *B. Szabó János*: Mohács. Bp., 2006. 650 p. (Nemzet és emlékezet); „Nekünk mégis Mohács kell...” II. Lajos király rejtélyes halála és különböző temetései. Az Országos Széchényi Könyvtárban 2015. augusztus 29-én megrendezett tudományos szimpóziumon elhangzott előadások szerkesztett és bővített kiadása. Szerk. Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett. Bp., 2016. 336 p.
- 3 *Szakály Ferenc*: A dél-dunántúli hadszíntér, 1526–1543. In: Pécs a hódoltság korában. Tanulmányok. Szerk. Szakály Ferenc, Vonyó József. Pécs, 2012. 17–53. p. (Pécsi Mozaik; 2.); *Barta Gábor*: Adalékok az 1543. évi török hadjárat történetéhez. = Hadtörténelmi közlemények (továbbiakban: HK), 1993. 3. sz. 3–18. p.; *Szakály Ferenc*: Egy végvári kapitány hétköznapijai. Horváth Márk szigeti kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival, 1556–1561. In: Somogy megye múltjából. Szerk. Kanyar József. Kaposvár, 1987. 45–126. p. (Levéltári évkönyv; 18.)
- 4 *Dominkovits Péter*: Főúri udvar – uradalom – vármegye – katolikus egyház. Adatok és szempontok a 17. századi nyugat-dunántúli megyei nemesség mozgásterének kutatásához. = Turul, 2008. 2. sz. (továbbiakban: Dominkovits, 2008.) 35. p.

elvándorlók mellett találunk olyan családokat is, akik saját szülőföldjükön maradtak, és ott igyekeztek boldogulni. Jó példa erre a szlavóniai Budor család, akik a szlavóniai nemesség egy részével ellentétben, helyben maradva harcoltak az oszmánok ellen.⁵ Az új helyzetre reagálva a 16. század folyamán a nemesség átalakulását/átrétegződését kihasználva a tehetségesebbek viszonylag könnyen tudtak nagy karriert befutni.

A legkézenfekvőbb lehetőséget a háborús mindennapokban a végvidékeken való szolgálat jelentette. A már említett Budor család tagjai is így tettek. Budor Vid, és fia János a folyamatos katonáskodásban látták a boldogulásuk útját, s nem kevés eredménnyel küzdöttek az ország nyugati felében több főúr szolgálatában, s ezzel csak idősebb korukban hagytak fel.⁶

A katonai pálya mellett a köznemesség tagjainak jó karrierépítési terület lehetett a vármegye is. A vármegyei felemelkedés több fajta lehetőség kínált. Mivel a vármegye a főispán választásának kivételével minden tisztség betöltését magáénak tudhatta, ezért a nemesek számára is adott volt a lehetőség. Természetesen, a nemességen belüli különbségeknek köszönhetően a legszegényebb rétegének a taksás nemeseknek (taxalisták) korlátozottabb lehetőségek álltak rendelkezésükre. Általában közülük kerültek ki a szolgabírák, a vagyonosabbak vagy képzettebbek közül pedig a vármegye vezető hivatalnokai. A tisztségeket betöltők családjai egymás között, azonos társadalmi csoportban házasodtak. A felemelkedésre viszonylag kevesebb lehetőségük adódott. Jó példa erre, hogy Sopron vármegyében a 16–17. századból az eddigi kutatások alapján nem ismerünk senkit sem, aki az alispánságig jutott volna a nemesség szegényebb rétegeiből.⁷ A vármegyei karrier csúcspontját egyértelműen az alispáni hivatal elnyerése, adott esetben továbbörökítése jelentette. Alispánként ugyanis nem csak a vármegyei nemesség elvárásainak, hanem az aktuális főispán igényeinek is meg kellett felelni. Ellenkező esetben könnyen bukással és leváltással végződhetett egy-egy ígéretes pálya.⁸

A főúri szervtörési és vármegyei karrier mellett jó lehetőségeket biztosítottak az egyes főpapok udvarában való szolgálat, vagy kimondottan az egyházi pálya választása.⁹ Bár a török előretörésével és a reformáció hatásának erősödésével a katolikus egyház igen nehéz helyzetbe került, az uralkodóház támogatásával sikerült birtokainak jelentős részét megőriznie, ahogy a főpapok is biztosítani tudták a befolyásukat az udvarban és továbbra is olyan kulcsfontosságú pozíciókat töltöttek be, mint a kancellár, a kamaraelnökség vagy adott esetben a nádori szék üresedésében a helytartóságot.¹⁰ Birtokaik igazgatására bőven szükségük volt világi hivatalnokokra. Pálffy Géza tanulmányában kiemelte, hogy a Pozsony vármegyei nemesség sokkal előnyösebb helyzetbe került társaikhoz képest, mivel Buda 1541. évi eleste után az ország új fővárosa Pozsony (ma: Bratislava, Szlovákia) lett. Emellett az érseki központ is a Pozsony vármegyei Nagyszombatba (ma: Trnava, Szlovákia) került. Esztergom 1543. évi elvesztése után az ide települő hivatalok és az egyházi elit nagyobb

5 Pálffy Géza: Egy szlavóniai köznemesi familia két ország szolgálatában. A budróci Budor család a XV–XVIII. században. = HK, 2002. 4. sz. (továbbiakban: Pálffy, 2002.) 931–932. p.

6 Pálffy, 2002. 933–945. p.

7 Dominkovits Péter: Szolgabírák és járásaik Sopron vármegyében a 16/17. század fordulóján. In: Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerk. Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron. Bp., 2013. 553–557. p. (A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai; 13.)

8 Hasonló történt a 17. század folyamán Sopron vármegyében, amikor Esterházy László főispán menesztette 1651-ben az addigi alispánt, Cziráky Ádámot. Vö.: Dominkovits, 2008. 37. p.

9 Dominkovits, 2008. 33. p.

10 Fallenbüchl Zoltán: Magyarország föméltségei. Bp., 1988. 109–110. p.

fokú jelenléte szintén komoly lehetőségeket biztosított a helyiek számára. Ezt még jobban növelte Bécs, a birodalmi központ közelsége is.¹¹

Végül, de nem utolsó sorban, a köznemesség számára az utolsó karrierépítési területet, a régi és az újonnan felálló központi és regionális hivatalok jelentették.

A Magyar Királyság 16–17. századi történetének két legfontosabb központi szerve a Bécsben működő Magyar Kancellária, és a Pozsonyban székelő Magyar Kamara volt. Míg a kancellária középkori előzményekre tekint vissza, addig a Magyar Kamarát 1527-ben hozta létre I. Ferdinánd, működése pedig 1531-től tekinthető folyamatosnak. A két hivatalból a 16. század folyamán a klerikusok kiszorultak – a vezetőket leszámítva – ezzel megnyílt a lehetőséget a világiak, elsősorban a nemesek előtt a hivatali karrierre.¹²

Rövid, a korszakra, illetve a köznemesi karrierekre vonatkozó áttekintés után áttérhetünk tanulmányunk főszereplőjére, Zichy Rafaelre. Karrierjén keresztül azt szeretnénk bemutatni, hogy hogyan sikerült alkalmazkodnia, és karriert építenie a Mohács utáni évtizedekben. Mint látni fogjuk tevékenysége összességében nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a család a Mohács után helyzetben meg tudta szilárdítani pozícióit. Családjá pedig ennek köszönhetően elindulhatott a felemelkedés útján.

Az eredetük alapján a Zichyek esetében egy középkori eredetű familiáról beszélhetünk. A grófi oklevelük egészen az Árpád korig vezetik vissza származásukat. A nagy főnemesi családokkal ellentétben nem valamelyik valós vagy kitalált törzsfőtől, esetleg nemzetségi vezetőtől származtatják magukat. Bővebben ezzel nem kívánok foglalkozni, ugyanis nagyon távol vezetne a dolgozat eredeti témájától.¹³

A Zichyek Mohács előestéjén már egy igen népes és szerteágazó családot alkottak. A familia már 1526 előtt is a zalai törvényhatóság módosabbjai közé tartozott. Zala életében való régi jelenlétükre utal, hogy a család egyik tagja, egy bizonyos Zichy Elek, már a 14. században betöltötte Zala vármegye alispánjának tisztét.¹⁴ A 15. század második felében Zichy II. Benedek (?–1520 körül) mint katona harcolhatott a törökök ellen. Legalábbis erre enged következtetni, azaz üzenet, amiben Báthory István utasította őt, hogy sereget gyűjtve vonuljon zászlaja alá.¹⁵

A Zichy Benedek és családja erejét jól példázza, hogy a szomszédos Somogy vármegyében is rendelkeztek birtokokkal. Zichy Benedek és özvegy anyja az 1470–1480-as években Benedek nagybátyjával folytatott komoly pereskedést Somogy vármegye Zala vármegyével határos részén lévő birtokaiért. Az ügy végül Báthory István országbíró

11 *Pálffy Géza*: Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. *Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése.* = Századok, 2009. 4. sz. 857. p.

12 Kancelláriai karrierre lásd *Fazekas István*: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században. Hivatalnoki karrierlehetőségek a kora újkori Magyarországon. = Századok, 2014. 5. sz. 1131–1155. p.; Kamarai karrierre: *Gecsenyi Lajos*: A döntés előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a 16. században. In: *Uő*: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Szerk. Katona Csaba. Győr, 2008. 475–488. p.

13 A Zichyk középkori leszármazására lásd *Zichy István*: Adatok egy XVII. századi katolikus főúri család történetéhez. Öregbik Zichy István gróf, 1616–1693. In: *Regnum. Egyháztörténeti évkönyv, 1942–1943.* 5. köt. Bp., 1943. (továbbiakban Zichy, 1943.) 744–745. p.; *Nagy Iván*: Magyarország nemes családai címekkel és nemzékrendi táblákkal. 12. köt. Pest, 1865. (továbbiakban Nagy, 1865.) 368–369. p.

14 Zala megye archontológiája, 1138–2000. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2000. (továbbiakban: Molnár, 2000.) 248. p.

15 *Neumann Tibor – Horváth Richárd*: Ecsedi Bátor István. Egy katonabáró életpályája, 1458–1493. Bp., 2012. 62. p. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések)

közbenjárásával rendeződött el.¹⁶ Ugyanakkor a kérdéses birtokok helyzete talán azt mutatja, hogy a család terjeszkedése Mohács előtt délkeleti irányú lehetett, elsősorban Somogy vármegye felé. Ezt a Dráva menti kereskedő útvonalak indokolhatták. Társadalmi pozíciójukat tekintve bizonyosan nem sorolhatóak azon előkelő családok közé, akik abban a közties helyzetben voltak, mint a Korlátköviék.¹⁷ Nagy valószínűséggel nem rendelkeztek várral vagy erődített kastéllyal. Ugyan igyekeztek igényt formálni egy Daró nevű erősségre és a hozzá tartozó uradalmakra, de hogy birtokolták-e, az további kutatásokat igényelne.¹⁸ Ennek következtében úgy vélem, hogy a Zichyek a középkor folyamán sokkal inkább tartoztak a Fügedi Erik által meghatározott jómódú birtokos, várral vagy erősséggel még nem rendelkező nemesség körébe. Ugyanakkor ennek a csoportnak inkább a felső rétegéhez sorolhatjuk őket, akik már kellő erővel rendelkeztek ahhoz, hogy esetleg birtokba vehessenek egy-egy erősséget.¹⁹ A török hódítás megindulását követően helyzetük alaposan megváltozott.

A 16. század első felének zavaros időszaka természetesen Zala vármegyében is érezte a hatását. A vármegye a két király időszakában többször is oldalt váltva, hol Szapolyai János (1487–1540), hol pedig I. Ferdinánd (1503–1564) hűségére pártolt. Ebben óriási szerepe volt a térség nagybirtokosainak és természetesen a törvényhatóság főispánjainak is. Zala vármegyében a jelentős birtokállománnyal rendelkező alsólendvai Bánffy, és az enyingi Török családok befolyása érvényesült. Az ő pártváltásai és politikai ambíciói határozták meg leginkább a térség helyzetét. Az országban dúló belharcok – vagy polgárháború – keményen rányomta a bélyegét a térségre is. A zavaros időszakot, így a leghatalmasabb főurak mellett, a köznemesség sorából is többen próbálták a maguk hasznára fordítani.²⁰

A helyzetet tovább rontotta és nehezítette a török folyamatos terjeszkedése is. Valkó, Pécs, Kaposvár, majd végül Szigetvár eleste nyomán a térség nemességének birtokai hosszú időre elvesztek, vagy nehezen megközelíthetővé váltak. Azzal azonban, hogy a térségből menekült nemesek közül többen is vállaltak végvidéki szolgálatot, egy ideig megvolt a lehetőség, hogy a Hódoltságban lévő területek adóit adott esetben behajtsák.²¹

A kialakult polgárháborús helyzet és a török jelenléte az országban a Zichyeket is lépésre kényszerítették. Mint oly sok feltörekvő és ambiciózus család, a Zichyek is igyekeztek a maguk javára fordítani az ország romlását. A család több tagja is sikeres karriert futott be a nyugat-magyarországi térségben.²² Esetünkben, a még Mohács előtt elhunyt Zichy Benedek

16 *Kammerer Ernő – Dóry Ferencz: A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára.* Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. 11. köt. Bp., 1915. 224–226., 329–330., 351–353., 368–370., 390–391, 503. p.

17 *Neumann Tibor: A Korlátköviék. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században.* Győr, 2007. 9. p. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások; 5.)

18 Zichy, 1943. 745. p.

19 Vö.: *Fügedi Erik: Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja.* Bp., 1992. 258 p. (Mikrotörténelem)

20 A Mohács után káosz és polgárháborús helyzetre lásd Magyarország története, 1526–1686. Főszerk. Pach Zsigmond Pál, szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1985. 140–222. p. (Magyarország története tíz kötetben; 3/1.); *Memoria Rerum, 1504–1566.* Szerk. Bessenyei József. Bp., 1981. 26–125. p., Istvánffy Miklós *Magyarok dolgairól írt Históriaja.* Tállyai Pál XVII. századi fordításában. 1/2. köt. Szerk. Benits Péter. Bp., 2003. passim. (Történelmi források)

21 *Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban.* Bp., 1981. 59–139. p.

22 A Zichyk között több végvári szolgálatot vállaló személy nevével is találkozunk. A legtekintélyesebb egyértelműen Zichy István volt, aki Nádasdy Tamás szervitora és kanizsai kapitány, karrierje csúcán pedig dunántúli országos vicekapitánként tevékenykedett. Vö.: *Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században.* Minta egy készülő főkapitányi archontológiái és „életrajzi lexikonból”. = *Történelmi Szemle*, 1997. 2. sz. 270. p.

fia, Zichy Rafael (1522 előtt–1584 körül) az, aki komolyabb figyelmet érdemel, ugyanis ő volt az egyik, aki megteremtette azokat az alapokat, ami a család túléléséhez és felemelkedéséhez vezetett.

Fiatal koráról nagyon keveset tudunk. Születési ideje nem ismert, csupán annyi biztos, hogy nem sokkal a mohácsi csata előtt születhetett, ugyanis apja, Benedek még 1520 körül meghalt. A fêlárván maradt Rafael gyámja elôbb édesanyja lett, majd 1522 és 1526 között idôsebb testvére Zichy I. Zsigmond (?–1526) látta el a gyámi feladatokat, egészen a mohácsi csatáig amikor elesett az ütközetben. Bátyja gyámságának a késôbbieken komoly következményei lettek, amelyek alább részletezek. A fiatal nemes úr életének nagy hiátusa, hogy az 1526 és 1531 közötti idôszakból egyelőre nem kerültek elő források, így a jelzett, közel 5 esztendő történései egyelőre nem tisztázhatóak.²³

A Zichy Rafael első ismert ego dokumentuma egy 1531-ben Nádasdy Tamáshoz írt levél. Ebben, Zajkon álló házába invitálja a késôbbi nádort, hogy bemutassa urának az újdonsült feleségét, Zele Erzsébetet. A levél több szempontból is érdekes. Egyrészt megtudjuk belôle első házasságának idôpontját, valamint utal a Zichy és Nádasdy közötti kötelékre. Ezek alapján kijelenthetô, hogy már ekkor is igen jó kapcsolatot ápolta a késôbbi nádorral.²⁴ Kettejük viszonya esetében sokkal inkább feltételezhetô valamilyen távoli rokoni kapcsolat.²⁵ Azt kizárhatóan tartom, hogy Zichy Rafael azoknak a nemeseknek a sorát bôvítette volna, akik korábban a Kanizsai családot szolgálták, és Nádasdy–Kanizsai házasság révén kerültek át a késôbbi nádor körébe. Nem elhanyagolható az sem, hogy 1532-ig Nádasdy Tamás nem sorolható azon nemesek közé, akik egy nagyobb szervitori hálózatot fenn tudtak volna tartani. Ami viszont biztosan állítható, hogy az 1532 után már Nádasdy Tamás szervitorai között kell említeni ôt. Zichy Rafael neve ekkor már szerepel a Nádasdy család szervitorianak jegyzékében is.²⁶ A jelek szerint, ha nem is egész életében, de sokáig szolgálta a nyugat-magyarországi térség egyik legjelentôsebb családját. Az összeírások között, egy 1555-ben készült familiáris jegyzékben is felbukkan a neve, igaz már 1556-ra való fizetségével.²⁷ Egy 1555-ben Nádasdy Tamásnak írt levélben pedig maga emlékezik meg több éves jargalásáról²⁸ és azért járó pénzekről.²⁹

23 Zala megye helytörténeti lexikona – kéziratoss regesztagyűjtemény (továbbiakban: Zala megye helytörténeti lexikona) https://library.hungaricana.hu/en/view/ZALM_HI_08/?query=1162&pg=127&layout=s (Megtekintve: 2020. április 11.)

24 Zichy Rafael Nádasdy Tamáshoz. Zajk, 1531. október 31. In: Zala megye történelmi olvasókönyve. Helytörténeti szövegyűjtemény. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 1996. 60–61. p. Ugyanez a levél ismertette: Középkori leveleink 1541-ig. Szerk. Hegedûs Attila, Papp Lajos. Bp., 1991. 233. p. (Régi magyar levéltár; 1.)

25 500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz, 1549–1562. Szerk. Ôze Sándor. Bp., 1996. 1. köt. (továbbiakban: Ôze, 1996.) 6–7. p.

26 Registrum Anno 1530. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) E 185. Kinestári Levéltárak. A Magyar Kamara Archivuma. Archivum familiae Nádasdy (továbbiakban: E 185.) (Mikrofilm másolat X 1713 Mf. 31997.)

27 Registratum familioniore 1555. MNL OL E 185. (Mikrofilm másolat X 1713 Mf. 31997.)

28 Jargalás jelentése: A szervitor 1 évre meghatározott szerzôdéses alapon nyújtott szolgáltatáért járó fizetés. A Jahr Geld német szóösszetétel torzulásából alakult ki. Vö.: Varga J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon. Bp., 1981. 29–30. p. (Értekezések a történeti tudományok köréből; 94.)

29 Zichy Rafael Nádasdy Tamáshoz. Zajk. 1555. szeptember 20. Komáromy András: Magyar levelek a XVI. századból. 5. közl. = Történelmi tár, 1908. 3. sz. 441–442. p.

Zichy Rafael anyagi helyzetéről és a zalai törvényhatóság területén elfoglalt szerepéről viszonylag jó képet tudunk kialakítani. Mivel apja is a jómódú középbirtokosok (*bene possessionati*) rétegéhez tartozott, ezért őt is ebben a csoportban kell elhelyezni. Vagyonosabb voltára már az 1530-as évek elejéről vannak adataink. 1531-ben büki Büki Balázstól és családjától zálogba vette 40 magyar forintért büki birtokait két kastéllyal, minden hasznával és tartozékával egyetemben. A zálogolásban szerepelt egy olyan kitétel, hogy amennyiben lesz elegendő vagyonuk, akkor Büki Balázs utódai visszaválthatják a zálogba helyezett jószágokat. Az ügyletet Zalaváron, a konvent előtt hitelesítették.³⁰ Az üzlet hosszútávon kifizetődő volt Zichy számára. A jelek szerint a Büki család fiágon 1553-ra kihalt, ugyanis ekkor Zichy Rafaelt letenyei és tolmácsi emberek előtt iktatták be, immáron örökjogon a büki birtokba.³¹ További birtoklását igazolja, hogy 1560-ban már egy mezőt, és egy erdőrészt is adományozott az ottani javaiból zemenyei Lakos Gergelynek.³²

A törvényesen zálogjogon vagy örökjogon való birtokszerzés mellett törvénytelen eszközökkel is igyekezett a saját és családja vagyonát gyarapítani. Kihasznlva a zavaros időket, alkalom adtán a hatalmaskodás eszközével is élt. 1537-ben semjénföldi Semjén András özvegyét fosztotta ki embereivel, 60 forintnyi kárt okozva. Az ügy nem múlt el nyomtalanul, ugyanis 1543-ban Ferdinánd király parancsára, a kapornaki konvent elé idézték Rafael urat. Semjén András özvegyének Zichy Rafael akciója után sem lehetett könnyebb. 2 évvel később 1539-ben Rafael úr egy emberrablásban is résztvett, igaz nem ő tervelte ki az akciót. A konventhez intézett királyi utasítás szerint az uralkodó parancsba adta, hogy vizsgálják ki Semjén Orsolyának az elrablását és házasságra kényszerítését.³³ A vizsgálatok kimeneteléről ugyanakkor egyik esetben sincs tudomásunk. Feltételezhetjük, hogy nem lett komoly következménye, ugyanis alig 10 évvel később Zichy Rafael már a vármegye alispánjaként bukkan fel a forrásokban.

Zichy Rafael életében még két peres eset érdemel némi figyelmet. Az elsőt a Mohácsnál elesett testvérének lánya, Zsófia ellen indította. A hölgy ekkor Zenyessy György felesége volt. Rafael úr azért kezdeményezett unokahúga ellen pert, mert szerinte bátyja még gyámjaként a birtokaiból szerzett jövedelmeket elsikkasztotta. Ezért 5000 (!) forintot követelt unokahúgától és annak férjétől.³⁴ Az ügy kimenetelét egyelőre nem ismerjük. Kiderítése további vizsgálatokat igényelne. Vélhetőleg az összeg is túlzónak tekinthető. De ha mégis helytálló lenne, véleményem szerint kizárható, hogy Zichy Zsófia és férje teljesíteni tudták volna nagyobb eladósodás nélkül. A másik esetben Rafael úrnak saját menyé, Sárkány Klára ellen kellett pereskednie. Rafael fia, Zsigmond³⁵ viszonylag korán még 1539 előtt elhunyt. Megözvegyült felesége, Sárkány Klára pedig Zala vármegye egyik jómódú birtoko-

30 *Bilkei Irén*: Zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái, 1527–1541. Zalaegerszeg, 1999. (továbbiakban: Bilkei, 1999.) 54. p. (Zalai Gyűjtemény; 47.)

31 Zichy Rafael beiktatása büki javakba, 1553. Zala megye helytörténeti lexikona https://library.hungaricana.hu/en/view/ZALM_HI_04/?query=1158&pg=489&layout=s (Megtekintve: 2020. április 12.)

32 Zichy Rafael adománya Lakos Gergely számára, 1560. Zala megye helytörténeti lexikona https://library.hungaricana.hu/en/view/ZALM_HI_04/?query=2320&pg=489&layout=s (Megtekintve: 2020. április 12.)

33 *Bilkei Irén*: Zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevél regesztái, 1542–1544. Zalaegerszeg, 2002. (továbbiakban: Bilkei, 2002.) 52. p. (Zalai Gyűjtemény; 54.)

34 Zichy Rafael követelése húga és annak férje felé. Zala megye helytörténeti lexikona https://library.hungaricana.hu/en/view/ZALM_HI_04/?query=1162&pg=427&layout=s (Megtekintve: 2020. április 12.)

35 Zichy III. Zsigmond esetében nehéz helyzetben vagyunk. Tekintettel arra, hogy Rafael úr első ismert házassága 1531-ben kötött, feltételezhető, hogy esetleg volt egy korábbi, eddig ismeretlen házassága. Ugyanakkor nem zárható ki az sem, hogy Zichy Rafael valamelyik korán elhunyt oldalági családtagjának a fiát tisztelhetjük Zsigmondban, akinek a gyámságát elvállalta Rafael úr. Sajnos a genealógia kutatások sem tudták kimutatni kiről is van szó esetében.

sához, Viczmándy Andráshoz ment feleségül.³⁶ Az asszony pedig beperelte egykori apósát, mivel az elmulasztotta neki kiadni az asszony hitbérét és jegyajándékát. Az ellenségeskedés valamikor 1538–1539 fordulóján pattanhatott ki. 1539-ben az akkor éppen Szapolyai János király (1526–1541) hűségén lévő vármegyében a kapornaki konvent volt köteles eljárni. A király abban az évben büntetést szabott ki a felekre, mivel azok nem jelentek meg a tárgyalásra kijelölt helyen.³⁷ Úgy tűnik, a per elhúzódott, utolsó intézkedés az ügyben 1540 februárjából származik. Így feltételezhető, hogy ekkorra sikerült megállapodniuk a feleknek.³⁸

Az 1548. esztendő tkinthetjük birtokszerzései egyik csúcsának. Ekkor ugyanis I. Ferdinánd utasításából megtudjuk, hogy Zichy Rafael, Zichy Ferenc és Zichy István új adományt (*nova donatio*) kaptak korábbi birtokaikra, amiknek iratai a háborús időkben elvesztek.³⁹ Az 1 évvel később, 1549-ben készült összeírás alapján Zichy Rafael viszonylag jelentős birtokállományra tett szert. Az összeírás szerint ekkor már 16 jobbágyportával rendelkezett a törvényhatóság területén, amivel a zalai nemesség köreiből a középbirtokosok alsó rétegébe sorolható.⁴⁰

Ezzel párhuzamosan a vármegyei közigazgatásban is elkezdte karrierjének építését. 1543-ban már, mint Zala vármegye rovásadó-összeírója (*dicator*) és adószedője volt jelen a vármegye politikai életében.⁴¹ Arról, hogy az adószedői tisztségét vármegyei vagy királyi megbízásból végezte, nem állnak rendelkezésre információk. Biztosnak látszik, hogy ebben az időszakban valamilyen visszaélést követett el társaival egyetemben. Ezt igazolja, hogy 1558-ban többed-magával a vármegye nemesi közgyűlése elé idézték, hogy az korábbi időszakról elszámoljanak.⁴² Mivel itt a vármegye szólította fel az egykori adószedőket az elszámolásra, úgy néz ki, hogy Zichy Rafael vármegyei szolgálatban állhatott társaival egyetemben.

A vármegyében játszott szerepének fontosságát látszik igazolni, hogy Várdai Pál (1483–1549) esztergomi érsek utasítása alapján királyi emberként (*homo regius*) is feladatokat látott el. 1543 áprilisában azt a megbízást kapta, hogy mórighelyi Farkas Péter lányait, Dorottyát (Hollóssy Benedek özvegye) és Orsolyát (Huszár István özvegye) iktassa be Mórighely birtokba, illetve a Somogy vármegyei Bunya és Magas birtokokba.⁴³

Zichy Rafael pozícióinak az erősödésére és presztízsének növekedésére utal, hogy 1553-ban a Zala vármegyei nemesség megbízásából őt, illetve Rajky Gábort küldték a Magyar Kamarához vármegyéjük képviselőként.⁴⁴

A folyamatosan növekedő elismertségnek meglelt az eredménye. Az eddigi kutatások szerint Zichy Rafaelnek sikerült felérnie a vármegyei nemesség karrierjének csúcsára, és a 16. század derekán megválasztották Zala vármegye alispánjának. Ennek pontos idejére csak következtetni tudunk. A kezdőpontot már Nagy Iván is feltételezte, máig alap műnek számító családtörténeti munkájában.⁴⁵ Ezt az információt vette át Bilkei Irén is, aki újabb adatokra

36 Nagy, 1865. 370. p.

37 Bilkei, 1999. 100. p.

38 Bilkei, 1999. 105. p.

39 *Bilkei Irén: Zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái, 1545–1548.* Zalaegerszeg, 2008. (továbbiakban: Bilkei, 2008.) 116–117. p. (Zalai Gyűjtemény; 64.)

40 *Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén.* 2. köt. Bp., 1990. 1009. p. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. 2. Forráskiadványok; 16.)

41 Molnár, 2000. 257. p.

42 *Bilkei Irén – Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, 1555–1711.* 1. köt. 1555–1609. Zalaegerszeg, 1989. (továbbiakban: Bilkei – Turbuly, 1989.) 15. p. (Zalai Gyűjtemény; 29.)

43 Bilkei, 2002. 45. p.

44 MNL OL E 41. Magyar Kincstári Levéltárak. Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár. Magyar Kamara regisztratúrája. Literae ad Cameram exaratae. 1553 évkör. nr. 123. Sine loco, 1553. július 27.

45 Nagy, 1865. 370. p.

alapozva bizonyította, hogy 1555-ben is betöltötte a tisztséget.⁴⁶ A már feltárt források alapján azonban újabb megállapításokat is tehetünk Zichy Rafael alispánságával kapcsolatban. Ezek alapján némileg pontosíthatóak hivatalviselésének időpontjai. Zala vármegye archontológiai kézikönyve szerint 1550-ben gersei Pethő Jánost választották meg az alispáni tisztségre.⁴⁷ Bilkei Irén kutatásai alapján a tisztséget Pethő már korábban, 1548-ban és 1549-ben is betöltötte. Társa, 1550-től kányaföldi Kerecsényi Mihály volt. 1552-ben már csak Kerecsényi viselte ezt a hivatalt, mellette pedig pölöskei Ördögh Mátyással egyetemben.⁴⁸ Ezek alapján úgy gondolom, nem zárható ki, hogy Zichy Rafael hivatalviselésének kezdete akár 1553-ra is tehető, mivel 1554 februárjában egy Batthyány Kristófnak Alsólendváról (ma: Lendava, Szlovénia) írott levelében magát már Zala vármegye alispánjának címezte.⁴⁹

Hasonlóan problémás lehet hivatalviselésének végződési időpontját megállapítani. Ehhez apró adalékkal szolgálnak Zala vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyvei. Az 1558-ban Kapornakon összeült közgyűlésen Zichy Rafaelt, mint egykori alispánként említik meg.⁵⁰ Az archontológiai kézikönyv szerint 1556 és 1568 között Háshágyi Imre töltötte be a vármegye egyik alispáni tisztségét. Mellette 1556-tól Rajky Gábor, 1558-tól pedig Hagymássy Lesták látta el a másodalispáni teendőket. Ezek alapján feltételezhető, hogy az egyik alispán feladatait 1553 és 1556 között Zichy Rafael látta el. Az újabb feltárt néhány levél alapján megerősíthető, hogy 1554-ben és 1555-ben stabilan betöltötte a tisztséget, ugyanis a korszak két ismert főúrához Batthyány Kristófhoz (1510–1570) és fiához, Batthyány Boldizsárhoz (1542–1590) 1554-ben és 1555-ben írott leveleiben magát Zala vármegye alispánjának jelöli meg.⁵¹ Ebben tisztségében végzett tevékenysége azonban újabb kutatásokat igényel. Mivel a vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei a 16. század első feléből szinte teljesen elpusztultak, így más forrásokat kell alapul venni.

Zichy Rafael 1556 körül megvált a zalai alispáni hivatalától. A továbbiakban nincsen tudomásunk, hogy bármilyen hivatalt is vállalt volna. Ekkor azonban már komoly tekintéllyel rendelkezhetett nemcsak vármegyei, hanem regionális szinten is. Károly főhercegnek (1540–1590) ismert egy 1566-ban a Magyar Kamarának küldött utasítása, amiben a nemrég meggyilkolt Csombordi Máté ítélmester ügyében való eljárásról írt. Ebben az ítélmester hátramaradt javainak kezelőjeként Perneszy András, Therjék Tamást és Zichy Rafaelt említette.⁵² Úgy tűnik, Zichy próbált hasznot húzni az esetből. 1568-ban az uralkodó már arra utasította a kamarát, hogy Csombordi Máté javai miatt Zichy Rafael és Niczky Boldizsár kérelmet nyújtottak be, ugyanis mindketten az elhunyt ítélmesternek a testamentárius urai voltak, Csombordi pedig a végrendeletében nem a kamara részére rendelkezett a javairól. Ezért Miksa király utasította a kamarát, hogy a végrendelet szerint járjanak el.⁵³ Csombordi Máté ügyével kapcsolatban érdekes részlet, hogy az ítélmester sokkal jobban kötődik Sopron vár-

46 *Bilkei Irén*: Adatok Zala megye 16. századi archontológiájához. = Levéltári Szemle, 2004. 1. sz. (továbbiakban Bilkei, 2004.) 48. p.

47 Molnár, 2000. 252. p.

48 Bilkei, 2004. 47–48. p.

49 Zichy Rafael Batthyány Kristófnak Alsólendva, 1554. január 13. MNL OL P 1314. Batthyány család levéltára. Missiles (továbbiakban: P 1314.) nr. 53329.

50 Bilkei – Turbuly, 1989. 16. p.

51 Sajnos, a levelek szinte olvashatatlanok. Ellenben, a levelek alján viszonylag jól láthatóak a „*vicecomes Rafael de Zych*” aláírások a Batthyány Boldizsárhoz és Batthyány Kristófhoz írott levelein. MNL OL P 1314. nr. 53329–53334.

52 MNL OL E 21. Magyar Kincstári Levéltárak. Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár. Magyar Kamara regisztratúrája. Benignae Resolutiōnes (továbbiakban: E 21.) 1566-os évkör. Károly főherceg levele a Magyar Kamarához. Bécs, 1566. február 13.

53 MNL OL E 21. 1569. fol 1-9. Miksa király utasítása a Magyar Kamarának. Bécs, 1569. március 19.

megyéhez. Zichy Rafael részvétele ezért különlegesen érdekes lehet. Esetében is megfigyelhető, mint oly sok kortársa, regionálisan is igyekezett pozíciókat szerezni. Így nem véletlen, hogy Zala vármegyei érdekeltsége mellett északabbra, a jóval biztonságosabb Sopron vármegyében is felbukkan a neve egy–egy forrásban. A soproni törvényhatóságban való fokozottabb jelenlétére utal, hogy a vármegye közgyűlési jegyzőkönyveiben is előkerült a neve. 1581-ben ugyanis kérelmezte, hogy küldjék ki az egyik szolgabíró, hogy valamelyik birtokának a határait kiigazítsák.⁵⁴ Mivel a családi levéltárban egyelőre nem sikerült fellelni ide vonatkozó iratokat, így csak feltételezhetjük, hogy Zichy Rafael szolgálatai fejében kapta az ottani fekvő jószágát vagy akár Csombor Máté javaiból sikerült szereznie. Ezzel részben ő is hozzájárult Sopron vármegye nemesi társadalmának cseréjéhez.⁵⁵ A Zala, Vas és más délebbi vármegyékből észak felé való költözés, vagy terjeszkedés egyáltalán nem tekinthető egyedinek. Jól ismert tény, hogy a későbbi nádori helytartó, Istvánffy Miklós és családja Baranya vármegyéből költöztek északra.⁵⁶ De Zichy Rafaelhez vagyoniilag és kvalitásokban is közelebb álló kortársai között is bőven akadnak olyanok, akik hasonló módon igyekeztek karrierjüket építeni. Itt olyan nemeseket érdemes megemlíteni, mint Récsey Bálint, aki a 16–17. század fordulóján költözött Sopron vármegyébe.⁵⁷ A fokozatosan birtokaikat gyarapító vármegyei birtokos nemesség esetében pedig a 16. század derekán megfigyelhető jelenség, hogy hatalmukat nemcsak a vármegyében, hanem a környező törvényhatóságokban is igyekeztek növelni. Így emelkedhettek fel az olyan családok, mint a Falussyak, a Chernelek, Hatosok és mellettük a Zichyek is. Az egymással határos vármegyékben való birtokszerzés pedig lehetőséget teremtett számukra, hogy nemcsak a kiinduló törvényhatóságban, hanem újdonsült vármegyékben is karriert építsenek.⁵⁸ Ezzel pedig egyrészt maguk pozícióit erősítették, másrészt közvetett módon a dominuszuk befolyását is növelhették a térségben.

Zichy Rafael jelenleg ismert legkorábbi, Sopron vármegyei jelenléte 1563-ra tehető. Ekkor az elhunyt Sárkány Antal javainak elosztásakor Rafael úr is részesült némi apanázzsal. Zichyt ugyanis egy értékes zafírral ékesített aranygyűrű illetve a testamentum szerint.⁵⁹ Úgy néz ki, hogy kapcsolatai az 1570-es évekre megerősödtek Sopron vármegyével és magával a várossal is. 1572-ben Sárkány János, Wirth Mihálynak írott levelének a végén Zichy Rafael és Hássady János üdvözlését közölte.⁶⁰ 10 nappal később már maga Rafael úr írt Wirthnek. Levelében köszönetét fejezte ki, az ő és társainak ügyében való közben járásért. A jelek szerint a soproni jegyzőhöz igen jó viszony fűzte az egykori zalai alispánt.⁶¹

1581-ben a már említett közgyűlési felszólalás mellett egy peres ügyben fordult a városi tanácshoz az akkor már idős nemes úr. Lánya – nevét sajnos nem ismerjük – egy bi-

54 A feljegyzésben nem nevezik meg, hogy a vármegye területén melyik településen volt birtokos Zichy Rafael, vagy éppen melyik részen lehettek a birtokai. Vö.: *Tóth Péter: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1., 1579–1589. Sopron, 1994. 83–84. p.*

55 Dominkovits, 2008. 34. p.

56 *Varga Szabolcs: Genius Loci. Az Istvánffyak Baranyában.* In: „A magyar történet folytatója” Tanulmányok Istvánffy Miklósról. Szerk. Ács Pál, Tóth Gergely. Bp., 2018. 61–73. p. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések)

57 *Dominkovits Péter: Familiáris szolgálat – vármegyei hivatalviselés. Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récsey (Rechey) Bálint.* = Korall, 2002. 9. sz. (továbbiakban: Dominkovits, 2002.) 36–40. p.

58 Két példa: Dominkovits, 2002. 39–40. p.; *Dominkovits Péter: Egy 17. századi vasvármegyei alispán: Felsőkályd Kályd Péter.* In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2003. 191–197. p.

59 Sárkány Antal Soproni házának leltára. *Házi Jenő: XVI. századi magyar nyelvű levelek Sopron szabad királyi város levéltárából.* Sopron, 1928. (továbbiakban: Házi, 1928.) 36–47. p., különösen 40. p.

60 Sárkány János Wirth Mihálynak. Hásságy, 1572. január 10. Házi, 1928. 77. p.

61 Zichy Rafael Wirth Mihálynak. Lós, 1572. január 20. Házi, 1928. 78–79. p.

zonyos Kalmár János kereskedővel lefolytatott per ítéletét nem volt hajlandó elfogadni. Ezért jelezte a városi tanácsnak, hogy fellebbezni fog az ítélet ellen.⁶²

Végezetül, de nem utolsó sorban szükséges Zichy Rafael házasságairól és családi kapcsolatairól is röviden értekezni, hiszen a korszakban a házasságpolitika kiemelkedően fontosnak számított a jövőépítés szempontjából. A forrás csekély száma miatt viszonylag keveset tudunk Rafael úr házasságairól. Ismereteink szerint kétszer lépett frigyre. Először a Zala vármegyében birtokos Zele családba házasodott be. Rafael úr és Zele Erzsébet a menyegzőt valamikor 1531 októberében tarthatták, ugyanis Zajkról keltezett Nádasdy Tamásnak írott levelében újdonsült felesége haza hozataláról írt.⁶³ Az üzenetével pedig az elkövetkező menyegzőre invitálta a későbbi nádort, Zajkon álló kúriájába.⁶⁴ A házasság több szempontból is sikeresnek tekinthető. Zichy Rafael valamennyi felnőttkort megért gyermeke ebből a frigyből született. Az utódok mellett további haszonnal jártak a házassággal nyert családi kapcsolatok. Talán a legfontosabb kiemelni, hogy Zele Erzsébet nagy valószínűséggel Nádasdy Tamás unokahúga volt. Így a későbbi nádorral is rokonságba került a család.⁶⁵ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a Zichy–Zele kapcsolat megfelelt a Nádasdy család érdekeltségébe tartozó familiárisok házasság politikájának, miszerint a szervitorok egymással fűzték szorosra kapcsolataikat. Emellett nem elhanyagolható a Zelék Zala vármegyében szerzett pozíciója sem. A család nagyjából a Zichyekkel lehetett azonos társadalmi csoportban. Zele Jakab, Nádasdy Tamás nádor megbízható szervitora 1555-től kanizsai udvarbírói tisztségben szolgált.⁶⁶ Mellette többen is Zichyhez hasonlóan rovásadó összeíróként is szolgáltak.⁶⁷

Második házasságának időpontját egyelőre nem tudjuk pontosan meghatározni, a források hiánya miatt. Nagy Iván tudni vélte, hogy 1571-ben vezette oltárhoz a Zala vármegyében igen jelentősnek számító Hagymássy családból származó Hagymássy Annát. Ez a frigy is komoly hozadékkal járt. Zichy Rafaelnek sikerült a Zele család után is egy vármegye és talán regionális szinten is jelentős családba beházasodnia. Erre utal, hogy már korábban is egy magasabb társadalmi rétegbe, a várral is rendelkező nemesek közé tartoztak.⁶⁸ A Hagymássyak a Zichyekhez hasonlóan a 16. század közepén kezdtek a vármegye szolgálatában tevékenykedni. Hagymássy Lesták egykori rovásadó összeíró, pedig Zichy Rafael után lett a vármegye alispánja 1558 és 1564 között. A család a század végén még egy alispánt adott Zalának.⁶⁹ Mellette szintet is léptek, ugyanis 1587-től kezdve megszakításokkal ugyan, de a 1620-as éveikig a vármegye országgyűlési követeiként képviselték a törvényhatóságukat Pozsonyban.⁷⁰ Ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk a Hagymássyak esetében az Erdélybe származó, és ott nagyhatalmú tanács úrrá váló Hagymássy Kristófról (1510?–1577) sem, aki így szintén távoli rokona lett a Zichyeknek.⁷¹ Házasságai nyomán megállapítható, hogy Zichy Rafaelnek sikerült magát vármegyei és regionális szinten is elfogadott személlyé tennie. Saját pozícióit és növekvő tekintélyét kihasználta gyermekei kiházasításában is.

62 Zichy Rafael Sopron város tanácsának. Szombathely, 1581. április 25. Házi, 1928. 119–120. p.

63 Vö.: 24. l. ábrajegyzet.

64 *Szabó András Péter: Menyegzőtől menyegzőig. Gondolatok a házasságkötési szokásrend magyarországi fejlődéséről.* = Századok, 2010. 5. sz. 1039. p.

65 Óze, 1996. 6. p.

66 Óze, 1996. 20. p.

67 Molnár, 2000. 258. p.

68 Molnár, 2000. 26. p.

69 Molnár, 2000. 252. p.

70 Molnár, 2000. 241–242. p.

71 *Horn Ildikó: Politikuspörtrék János Zsigmond udvarából. Hagymássy Kristóf.* In: Uő: Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez. Bp., 2005. 33–45. p. (TDI könyvek)

Jelenlegi ismereteink szerint Zichy Rafaelnek csak az első házasságából származtak gyermekei. Zele Erzsébettől négy fia: Tamás, György János és Zsigmond – és három lánya: Margit, Orsolya és Anna született.⁷²

A gyerekek közül a fiatalon elhunyt Zsigmond a vármegyében birtokos és a 15–16. század fordulóján még országos jelentőségű, a 16. század közepén inkább regionális erőnek számító ákosházi Sárkány családból Klárát vette feleségül. A korábban ismertetett per alapján a házasság legfeljebb 1539-ig tarthatott. A jelek szerint gyermekeik nem születtek, mégis ennek nyomán Zichy Rafael és családja sógorságba került Zala vármegye egyik jelentős családjával.⁷³ Hasonló a helyzet Zichy Margit esetében, aki a Sopron vármegyei Viczay Mihály felesége lett. Talán ez a házasság is a soproni törvényhatóságban való megtelepedést irányozta elő. Akárhogy is volt, Zichy Margit 1582-ben már özvegyként szerepel Nagy Iván gyűjtésében. A jelek szerint nem házasodott újra.⁷⁴ Ismeretlen lánya pedig Hasághy János özvegyeként szerepelt 1581-ben.

Zichy Rafael hosszú, tartalmas, és ami legfontosabb, sikeres karriert tudhatott maga mögött. Sajnos, a 16. századi források hiányossága miatt nem tudjuk pontosan, mikor hagyta háta mögött az árnyékvilágot. Ha az 1586-ban végrendelkező özvegy Sárkány Jánosné Hagymássy Anna azonos Rafael úr feleségével, akkor a testamentumból több dologra is következtethetünk. Az egyik, hogy férje halála után az özvegy újránházasodott, de továbbra is szoros kapcsolatban maradt első férje családjával.⁷⁵ A testamentum alapján elfogadhatónak tartom Nagy Iván azon megállapítását, hogy Rafael úr valamikor 1584 körül halhatott meg.⁷⁶

Zichy Rafael halálával átadta helyét még életben lévő fiainak, Tamásnak és Györgynek. Tamás életéről nem sokat tudunk. Csupán az látszik biztosnak, hogy az 1590-es években rövid ideig török fogságban tengődött. További karrierje egyelőre ismeretlen.⁷⁷ Gyermekeivel a családnak ez az ága megszakadt.⁷⁸ Zichy György tudhatta magának egyértelműen a leg-sikeresebb életutat Rafael gyermekei közül.⁷⁹ Túlszárnyalva apját hosszú éveken át több vármegye alispáni tisztét is betöltötte. Gyermekeiben válik szét a Zichy család köznemesi és főnemesi ága.⁸⁰ Unokája, Zichy István volt az, aki a főnemességet szerzett és megalapozta a család későbbi hírnevét.⁸¹ Neki, illetve utódainak köszönhetően a Zichy család sikeresen integrálódott a főnemesség soraiba. A kései utódok sikereinek köszönhetően a 16. századi ősök karrierje szinte a feledés homályába vészett.

72 MNL OL P 707. A Zichy család levéltára fasc. 283. nr. 1. fol. 2.

73 Sárkány család 16. századi történetére lásd *Bilkei Irén*: Okleveles adatok az ákosházi Sárkány család XVI. századi történetéhez. In: Zalai történeti tanulmányok, 1994. Szerk. Uő. Zalaegerszeg, 1994. 3–16. p. (Zalai Gyűjtemény; 35.)

74 Nagy, 1865. 370. p.

75 Hagymássy Anna testamentuma. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára. Zichy család levéltára fasc. 8. nr. 5.

76 Nagy, 1865. 379. p.

77 Thurzó György környezetében időről időre felbukkan egy Zichy Tamás nevű nemes ember. Érdekes egybe esés lenne, ha kiderülne, hogy az illető azonos Zichy Rafael fiával. A kérdés tisztázása további kutatásokat igényel.

78 Nagy, 1865. 379. p.

79 Szándékunkban áll Zichy György életét és karrierjét a közeljövőben egy önálló tanulmány keretében feldolgozni.

80 *Károlyi Bálint*: A zicsi és vásónkői Zichy család grófi ágának leszármazása a 16–17. században. (Megjelenés előtt.)

81 Vö.: Zichy, 1943.